

OMLADINSKE RADNE AKCIJE — PROBLEMI I PERSPEKTIVE

CDD SSOH, Zagreb

Mr Miroslav Jilek, Željko Buzov, Ljubomir Milinović, Perla Tadej

Sustavno višegodišnje istraživanje problematike omladinskih radnih akcija u okviru znanstveno-istraživačkog odsjeka Centra društvenih djelatnosti SSOH omogućilo je da se uz dublje spoznavanje samoga problema, primijene i razviju metode koje smjeraju preovladavanju dominacije tradicionalnih tehnika u sociološkim istraživanjima. Od 1976. do 1982. godine provedeno je ukupno pet istraživanja omladinskih radnih akcija u kojima su uz anketiranje primijenjene i metode koje predstavljaju korak dalje u znanstvenom proučavanju tog problema.

Posljednje u tom kontinuitetu istraživanja a istodobno i prvi pokušaj da se primijeni jedna nova metoda — metoda akcionog eksperimenta — jest studija Omladinske radne akcije — problemi i perspektive autora M. Jileka. Ta studija, zapravo, predstavlja korektan prikaz pokušaja primjene nove metodologije u istraživanju društvene stvarnosti, a čija je osnovna značajka ravnopravno sudjelovanje istraživača u socijalnom prostoru. Suprotno pozitivističkoj metodologiji i deskriptivnom objašnjavanju procesa društvenih pojava koje istraživača ostavlja pretežno u položaju promatrača, bez mogućnosti direktnog utjecaja na promjene unutar te pojave, razvija se akciono istraživanje kao novi tip metodologije. Ona predstavlja takvu ulogu eksperimentatora u kojoj se on javlja kao aktivni intervenirajući subjekt eksperimentalnih promjena unutar istraživanih društvenih pojava i procesa, čime zadobiva mogućnost ravnopravnog i javnog sudjelovanja u društvenom životu. Utvrdivši da »eksperiment uvijek predstavlja neku intervenciju (intervenirajućom varijablom) u neku konkretnu društvenu grupu ili proces radi otkrivanja posljedica te intervencije, odnosno radi otkrivanja uzročno-posljedičnih veza između pojedinih faktora (varijabli) društvene pojave te smjera tih (uzročno-posljedičnih) veza«, autor naglašava vrijednost akcionog eksperimenta u prevladavanju jaza između teorije i prakse, odnosno prevazilaženju pozicija »čiste znanosti«. Pri tome se, kako ističe autor, akcionim istraživanjima ne zaobilazi osnovni cilj znanosti — spoznaja. Također se, u socijalističkom samoupravnom društvu, takvim istraživanjima ne stvara mogućnost transformiranja sociologije u »socijalni inženjering«. Radi se, naime, o tome da kod akcionog eksperimentiranja nije riječ o primjeni gotovih »receptata« znanosti, nego o odlučivanju društvenih grupa ili organizacija o prihvaćanju promjena unutar društvene pojave (i pret-

postavljenih efekata tih promjena) koje predlaže eksperimentator. Dakle, radi se o samoupravnom odlučivanju, što implicira i tijesnu vezu akcionog eksperimentiranja i samoupravljanja.

Prema tome, sa stajališta metodologije, jasno je da autor ne polazi od »vrijednosno neutralne«, »čiste« znanosti, nego da se radi o nastojanju da se pridonese metodološkom konstituiranju marksističke metodologije. Istodobno, naglašavajući otvorenu angažiranost studije, autor ističe »da se angažiranost ne smije platiti napuštanjem zahtjeva koje postavljaju teorija i praksa društvenih istraživanja«.

Cilj istraživanja bio je da pridonese promjenama u organiziranju omladinskih radnih akcija. Međutim, s obzirom na korištenje metodologije akcionog istraživanja, veći dio studije čini akcioni eksperimentalni plan istraživanja. Deskriptivne analize, kod kojih se autor umnogome oslanja na već provedena istraživanja, u prvom redu služe kao pomoć i potpora eksperimentalnom planu.

Prije nego priđemo razmatranju eksperimentalnog plana istraživanja, smatramo potrebnim istaknuti autorovo temeljno polazište u određenju omladinskih radnih akcija. Distanzirajući se od »ekonomističke« interpretacije (koja u prvi plan stavlja radni učinak brigadira), te od, danas aktualnije, »društvene« (koja minimalizira značaj radnog učinka, a poantu stavlja na ideološku socijalizaciju omladine), a koje se međusobno ne isključuju, autor pledira za ravnotežu »ekonomskih« i »društvenih« vrijednosti koje karakteriziraju (ili bi trebale karakterizirati, op. B. R.) omladinske radne akcije. Pozivajući se na član 49. »Prijedloga pravila o organiziranju ORA« iz 1980. godine, koji utvrđuje da su »rezultati dobrovoljnog udruženog rada brigadista osnov samoupravnih prava i dužnost brigadista — učesnika ORA«, on naglašava povezanost povećanja radnog učinka s jačanjem samoupravljanja na ORA. Pri tome se ne misli samo na rad sudionika ORA pojedinačno, nego i na radni učinak odnosno ekonomski efekt ORA u cjelini, povećanjem kojega bi (uz primjenu suvremene tehnologije), radne akcije, po autorovu sudu, postale manje zavisne o društvenim sredstvima. To bi značilo i smanjenje mogućnosti nametanja nekih ciljeva izvana, te instrumentarija i autoriteta za ostvarenje tih ciljeva. A to bi, dodali bismo, također pridonijelo i primjerenijoj društvenoj valorizaciji ORA.

Kao osnovom za koncipiranje akcionog eksperimenta koji je trebao biti proveden 1980. godine na SORA »HE Čakovec«, autor se poslužio rezultatima istraživanja koje je proveo u III smjeni SORA »Otok mladosti 78«. Metodološki to istraživanje provedeno je uz sudjelovanje s promatranjem, čime se zadobiva neposredan uvid u zbivanje na samoj akciji. Neka ograničenja spomenute metode, kako se ističe u studiji, sastoje se prvenstveno u (ne)mogućnosti uopćavanja dobivenih rezultata (ovisno o tome koliko je istraživana radna akcija tipična ili ne za sve ORA u Republici). Pažnja je istraživača prije svega bila usmjerena na izvore konflikata do kojih dolazi na ORA, a koji bi se kasnije akcionim eksperimentom, tj. neposrednim pokusnim mijenjanjem prakse na ORA, pokušali eliminirati. Kao na izvore konfliktnih situacija, dobiveni rezultati ukazali su na: udarne dane (čiji smisao u razvijanju kulture rada autor dovodi u pitanje), zatim na lošu organizaciju rada koja umanjuje radne rezultate i time rađa nezadovoljstvo brigadi-

ra, na ulogu pohađanja tečajeva kao jednom od kriterija za dobivanje priznanja, na autoritarne oblike rukovođenja, te na autorsku distribuciju moći. Sve te faktore koji se neposredno odražavaju na funkcioniranje samoupravljanja na ORA (analiza kojega je bio cilj istraživanja), autor svodi na zajednički nazivnik — sistem takmičenja. On je u neposrednoj vezi s postojećim načinom organiziranja na ORA — postojanje brigada formiranih na lokalnom principu osnova je međusobnog takmičenja. Ono, međutim, kako su pokazala i druga dosadašnja istraživanja, vrlo često narušava pretpostavljenu harmoniju zajedničkog, kolektivnog života i rada na ORA, bivajući najčešće) područjem iskazivanja ambicija organizatora brigada (općinskih konferencija SSO) za osvajanjem republičkih, odnosno saveznih priznanja. Na toj činjenici temelji se i postavljena generalna hipoteza ovog akcionog istraživanja da je »za radne akcije kooperativni tip organizacije danas pogodniji od kompetitivnog«.

Od nekoliko mogućih varijanti akcionog eksperimenta koji je trebao biti realiziran na SORA »HE Čakovec 80« istraživaču se, u danim okolnostima, kao najrealnije rješenje pokazalo »rezanje« postojeće situacije u sredini trajanja istraživane smjene pomoću testiranja brigadira. Smisao takve koncepcije jest da se na osnovi prije dobivenih rezultata na ORA »Otok mladosti 78«, te na temelju analize uzroka konflikata u prvom dijelu akcije na kojoj bi se eksperiment proveo, sastavi upitnik kojim bi se testirali stavovi brigadira o prvom dijelu akcije. Na osnovi toga predložio bi se plan promjena koji bi bio proveden u drugom dijelu akcije. Efekti tih intervencija bili bi snimljeni anketiranjem brigadira na početku i kraju smjene, da bi se ustanovila promjena stavova i zadovoljstva brigadira nakon predviđenih i provedenih intervencija u sredini smjene. Kao kontrolna skupina ispitanika testirani su sudionici I smjene iste radne akcije. Budući da se radi o terenskom istraživanju, autor i njegovi suradnici smatrali su nepotrebnim testirati brigadire sredinom smjene radi ustanovljavanja žarišta konflikata. Na temelju vlastitog uvida koncipirali su konkretne prijedloge promjena u organizaciji akcije. Intervencija prvenstveno zadire u tradicionalni sistem takmičenja, te u organizaconu prenapregnutost. Neke od najznačajnijih predloženih promjena jesu: od postojećih brigada miješanjem formirati omladinske radne jedinice s manjim brojem ljudi od dosadašnjehi brigada; ukinuti takmičenje između brigada i dnevni radni učinak računati kao prosječni radni učinak svih brigada u naselju; voditelje radnih jedinica u prva dva dana postavio bi savjet smjene nakon čega bi same jedinice birale svog voditelja uz mogućnost reizbora; radne jedinice, ukoliko izraze takvu želju, mogu biti osnovne samoupravne jedinice i u naselju, u suprotnom to bi i dalje bila dosadašnja omladinska radna brigada. Smatramo potrebnim istaknuti jedan važan aspekt koji je pridonio znanstvenoj utemeljenosti predloženih promjena, a to je analiza motivacije pojedinaca i društvenih grupa u odnosu prema organizaciji ORA. Ključni motivi vezani za ORA jesu motivi identifikacije i adaptacije, o čijem ispunjenju ovisi i zadovoljstvo osobnim sudjelovanjem na ORA. Zadovoljenje tih motiva neposredno je vezano uz funkcioniranje samoupravljanja te, kako dalje tvrdi autor, za mogućnost iskazivanja spontaniteta, samoorganiziranja i samoozbiljenja. Analizom elemenata koji pridonose ozbiljenju tih motiva autor izvodi zaključke koji idu u prilog njegovoj hipotezi. Tako

ustanovljava da učestalost uzajamnih djelovanja pripadnika organizacije, koja se iskazuje u samoupravnom obliku, nije zadovoljavajuća. Razlozi tomu su: snažan utjecaj vanjskog (heteronomnog) autoriteta na ukupnu grupnu dinamiku, prisustvo i djelovanje neformalne hijerarhijske organizacije u suprotnosti prema proklamiranim samoupravnim vrijednostima, neadekvatna priprema brigade koja znatno utječe na ostvarivanje samoupravljanja itd. Nadalje, zaključuje da hiperorganiziranost i hipernormiranost života na ORA zadovoljavaju samo jedan aspekt osobnih potreba brigadira. Istodobno, po autorovom sudu, to su momenti koji bi mogli ograničavajuće djelovati na mogućnost autentične osobne afirmacije pojedinca, odnosno na mogućnost njegova samopotvrđivanja, samoozbiljenja putem iskazivanja svestranih stvaralačkih mogućnosti. Organizirani oblici života na ORA su »više opterećeni disciplinskim pravilima no što pružaju mogućnosti za ispoljavanjem stvaralačkih mogućnosti pojedinca i samoorganiziranjem unutar grupe« (npr. društvene aktivnosti), smatra istraživač. Kao najbolja potvrda osnovnom stavu o neadekvatnom obliku takmičenja na ORA danas (jer autor ne pledira za potpunim ukidanjem takmičenja, nego za takvim kompetitivnim oblicima koji neće ići nauštrb zajedničkog života i rada na akciji), jest problematiziranje uloge takmičenja u ostvarenju visokog stupnja identifikacije s organizacijom. Da bi se postigla znatna identifikacija članova organizacije sa samom organizacijom potrebno je da natjecanje između članova bude minimalizirano. To, međutim, nije slučaj kako unutar pojedine brigade tako i na razini cijele akcije, a što djeluje dezintegrirajuće. Zaokružujući analizu motivacije, autor s pravom ističe da, s obzirom na distribuciju društvene moći odnosno obzirom na obavljanje rukovodećih funkcija, među sudionicima ORA postoje različiti stupnjevi identifikacije i adaptacije, što je obično vezano uz postizanje društvenog prestiža izvan same akcije.

Predložene eksperimentalne izmjene u organizaciji akcije temeljene na tim analizama i uvidima dobivenim na istraživanim akcijama, izražavaju potrebu za izmjenom tradicionalnog sistema takmičenja i djelovanja vanjskog autoriteta i hijerarhijske organizacije. Također iskazuju potrebu otvaranja većih mogućnosti organiziranja radnog i slobodnog vremena na temelju prijedloga i inicijative samih brigadira odnosno potrebu »širenja prostora« za samoupravljanje. Eksperiment, međutim, zbog različitih prepreka objektivne i subjektivne prirode, nije proveden, što naš navodi na zaključak da je istraživački tim išao nedovoljno pripremljen u fazu realizacije utvrđenog eksperimenta, te da ni drugi važni subjekti nisu bili spremni za aktivno i primjereno sudjelovanje u istraživanju. Anketiranje sudionika ORA, poduzeto na kraju smjene, rezimira stavove brigadira o osnovnim prijedlozima promjena koje su trebale biti provedene. Tako se za prijedlog da se formiraju radne jedinice umjesto dotadašnje osnovne jedinice — brigade, pa i za radikalnija rješenja od predloženih (da se radne i samoupravne jedinice formiraju po potrebi i željama brigadira), opredjeljuje 60% brigadira. 69% brigadira izjašnjava se za drukčiji odnos prema pohađanju tečajeva (pitanje o broju brigadira na tečajevima kao uvjetu za republička i savezna priznanja). Podrška brigadira predloženim promjenama očituje se i u njihovim stavovima o hiperorganiziranosti na akciji odnosno o potrebi ublažavanja ritma života. Na kraju, kao stanovita potpora autorovoj osnovnoj hipotezi, 77% brigadi-

ra izjašnjava se (bezrezervno ili uvjetno) protiv dosadašnjeg sistema takmičenja. Pokazuje se, međutim, da 58% brigadira misli da bi se ukidanjem takmičenja u dosadašnjem obliku radni učinak smanjio, iz čega proizlazi pitanje o motivaciji odnosno identifikaciji sa sistemom takmičenja, što ne bi trebao biti jedan od osnovnih ciljeva ORA.

Plan istraživanja obuhvaća, dakle, one momente koji bi trebali potkrijepiti autorovu tezu o nužnosti promjena u organiziranju radnih akcija danas. Ono što znatno pridonosi utemeljenosti osnovnih polazišta studije jesu komparativne analize rezultata istraživanja s drugim (ranijim) istraživanjima, pomoću kojih autor želi dati presjek promjena stavova, procesa i odnosa na ORA od početka do danas. To su analize stavova sudionika ORA o značaju radnih akcija, grupne dinamike na ORA, problema rada i samoupravljanja. Pri tome se, npr., pokazuje razlika u općim stavovima o značaju i privlačnosti ORA za današnju omladinu od stavova koji predstavljaju ocjenu konkretnih radnih akcija. Analiza grupne dinamike podrazumijeva analizu odnosa unutar određene društvene grupe. Zanimanje istraživača najviše je usmjereno na unutrašnju dinamiku brigade odnosno na integraciju koja se unutar nje ostvaruje (ne zanemarujući vanjske utjecaje). Namjera mu je ustanoviti promjene do kojih dolazi u grupnoj dinamici u toku boravka na ORA, te ih usporediti s rezultatima prethodnih istraživanja. Problem se, smatra autor, sastoji u tome koliko se formalna organizacija brigade podudara sa spontanim samoorganiziranjem brigadira u društvenu grupu. Uspoređujući rezultate testiranja na ORA »HE Čakovec 80« s rezultatima istraživanja R. Supeka iz 1958. godine, autor konstatira određene pozitivne pomake u ostvarivanju grupne kohezije — za što je jedna od pretpostavki bilo i smanjenje veličine brigade — čime je stvorena veća mogućnost kontakata »licem u lice«. Ti pomaci koji pokazuju veći stupanj grupne integracije odnose se na stavove o (ne)iščezavanju osobnih crta na ORA, o tome da li je lakše ili teže raditi s drugima, te o tome da li osobna prijateljstva, intimni i ljubavni odnosi štete drugarskim odnosima na ORA. Radi se, međutim, o pozitivnim rezultatima samo kod tri od spomenutih trinaest elemenata kojima se trebala utvrditi unutargrupna dinamika (neki najznačajniji: iskazivanje karaktera pojedinaca u brigadi, razlika između očekivanja i stvarnosti na akciji, formiranje grupica unutar brigade, šteti li takmičarski duh drugarskim odnosima itd.). S obzirom na tu činjenicu možemo se složiti s autorom kada zaključuje da su te pozitivne promjene preskroman rezultat dugog razdoblja između spomenutih istraživanja. To pak, ponovo ide u prilog njegovoj postavci o nužnosti promjena u organiziranju ORA.

O ulozi rada, njegova vrednovanja i slično, te utjecaju na druge procese, naročito na samoupravljanje, već smo govorili. Zato o analizi problema rada samo kratko. Rezultati anketiranja na SORA »HE Čakovec 80« potvrđuju tezu da brigadiri pridaju veliki značaj vlastitu radu. Kod pitanja o najoptimalnijim poslovima za ORA dominiraju stavovi da je svaki posao dobar, mora biti ekonomski opravdan. Uvjeti koji, po mišljenju brigadira, tome pridonose su veće zalaganje pojedinaca i još bolja organizacija rada.

Analizirajući neke aspekte samoupravljanja autor želi ispitati razinu demokratičnosti i samoupravljanja unutar pojedinih brigada odnosno smjene. Radi se o analizi odnosa brigadira i pojedinih rukovodilaca u brigadi

odnosno smjeni (pitanja o načinu biranja rukovodilaca, o kolektivnom upravljanju), te o utvrđivanju apstinencije brigadira u odlučivanju i ustanovljavanju razine intimnog prihvaćanja različitih odluka. Uzimajući u obzir sve do sada rečeno o elementima koji su autora naveli na zaključak o potrebi promjene u organizaciji ORA, čini se nepotrebnim isticati da i ove analize upućuju na to. One pokazuju kako neko nezadovoljstvo brigadira funkcioniranjem samoupravljanja tako i nezadovoljavajuću razinu samoupravnog odlučivanja.

Na koncu, kroz jednu sažetu ocjenu prikazane studije, mogli bismo reći da se njen temeljni nedostatak sastoji u tome što postavljena generalna hipoteza egzaktno nije dokazana, odnosno što sam eksperiment nije proveden. S druge strane, međutim, potrebno je istaknuti vrijednost poduzetih analiza i istraživanja za znanstveno utemeljenje argumenata u prilog tvrdnji o nužnosti promjena u organizaciji ORA. Utoliko ovu uistinu zanimljivu studiju smatramo značajnim doprinosom u bavljenju ovom problematikom, te u promicanju stavova o potrebi adekvatnije društvene valorizacije ORA s obzirom na sadašnji trenutak našeg društveno-ekonomskog razvitka. Uz to, valja još jednom istaknuti pionirsko nastojanje da se primijeni metodologija koja predstavlja pravi odgovor na pitanje kako prevladati pozitivistički pristup u sociološkim istraživanjima. A koliko je težak proboj novih metoda svjedoči upravo neuspjeh da se opisani eksperiment do kraja provede. Nadajmo se da će taj neuspjeh u krajnjoj liniji poslužiti da se stvori adekvatan prostor za primjenu metoda koje neposredno pridonose promjenama društvene i znanstvene prakse.

Branka Rogošić